

[itobiad], 2022, 11 (4): 2093-2121

Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemine Van Yerel Basınının Temelleri: 1858-1939 Foundations of the Van Local Press From the Ottoman to the Early Republic Period: 1858-1939 Video Link: https://youtu.be/Ub-HBuEAhf4	
Ergin SARI Öğr. Gör., Van Y. Yıl Üniv. Van Meslek YO Görsel- İşitsel Teknikler ve Medya Yap. Böl. Lecturer, Van Yüzüncü Yıl University Van Vocational School, Department of Audio Visual Techniques and Media Production erginsari@yyu.edu.tr / ORCID: 0000-0002-7956-1390 Veysel BATTAL Öğr. Gör., Van Y. Yıl Üniversitesi Van MYO Görsel İşitsel Tekn. Ve Med. Yap. Lecturer, Van Yüzüncü Yıl University Van Vocational School Of Visual Auditory Techniques and Media Productions veysalbattal@yyu.edu.tr / ORCID: 0000-0002-6260-630X Ömer ALANKA Doç. Dr. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü Assoc. Prof., Hatay M. Kemal Univ. Faculty of Communication, Journalism Department omer.alanka@mku.edu.tr / ORCID: 0000-0002-5558-1848	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 17.02.2022
Kabul Tarihi / Accepted	: 06.04.2022
Yayın Tarihi / Published	: 09.12.2022
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Sarı, E. , Battal, V. & Alanka, Ö. (2022). Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemine Van Yerel Basınının Temelleri: 1858-1939 . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (4) , 2093-2121 . doi: 10.15869/itobiad.1075212

İntihal-Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Engin SARI, Veysel BATTAL ve Ömer ALANKA).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Published by/Yayıncı: Mustafa Süleyman ÖZCAN

Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemine Van Yerel Basınının Temelleri: 1858-1939

Öz

Osmanlı'nın son dönemlerinde Van'da çok sayıda gazetenin yayınladığı bilinmektedir. Bu anlamda Van kentinde bilinen ilk yerel gazete 1858 yılında yayın hayatına başlayan Ermenice 'Ardzvi Vasburagan' (Van Kartalı)'dır. Van'da yayınlanan ilk Türkçe gazete ise 1893'te yayın hayatına başlayan 'Van' gazetesidir. Meşrutiyet'in getirdiği basın özgürlüğünden yararlanmak isteyen bazı Osmanlı vatandaşları, Van'da Türkçe, Kürtçe ve Ermenice yayın yapacak 'İttihat' ile 'Mebde-i Feyz' isimli gazeteleri çıkarmak için girişimlerde bulunmuşlardır. Van'da Ermeniler tarafından 1858'den 1915 yılına kadar 27 Ermenice gazete ve dergi yayınlanmıştır. *Aşkhadank (Emek)*, *Van-Dosb (Van Tuşpa)*, *Luys (Işık)* bu gazetelerden bazılarıdır. Dönemin önemli gazetelerinden biri de 'Çaldıran'dır. Birinci Dünya Savaşının başlamasına denk gelen yıllarda büyük zorluklarla yayın hayatını sürdürmeye çalışan Çaldıran gazetesi, Van'ın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle 1915 yılının sonlarına doğru yayın hayatına son vermiştir. Bu tarihten itibaren Van'da basın faaliyetleri tamamen bitmiş ve Cumhuriyet kurulduktan sonra ilk yerel gazete ancak 1937'de yayın hayatına başlayan *Yeni Yurd Van* gazetesi olmuştur. 1939 yılında yayın hayatına başlayan bir diğer gazete ise *Van*'dır. Her iki gazete de, dönemin şartları itibariyle, her ne kadar resmi devlet söyleminin dışına çıkmamışlarsa da Van kentinde yerel basın kültürünün oluşmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bu çalışma ile; günümüzde günlük, haftalık ve aylık periyotlarla yayın yapan çok sayıda gazete ve dergi ile oldukça renkli bir görünüme sahip olan Van yerel basınının temellerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Van kentinde ilk basın faaliyetlerinin başladığı Osmanlı devletinin son dönemi ile Cumhuriyet'in ilanından sonra çıkan ilk gazete ve dergiler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Sözü edilen dönemde yayınlanan gazete ve dergilerin yayın politikaları, sahiplik yapıları ve yayınlandıkları dönemdeki olayları ne şekilde aktardıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Van Yerel Basını, Van Kartalı, Van Gazetesi, Çaldıran Gazetesi, Aşkhadank Gazetesi, Yeni Yurd Van Gazetesi.

Foundations of the Van Local Press From the Ottoman to the Early Republic Period: 1858-1939

Abstract

It is known that many newspapers were published in Van in the last period of the Ottoman Empire. In this sense, the first local newspaper known in the city of Van is 'Ardzvi Vasburagan' in Armenian, which started its publication life in 1858. The first Turkish newspaper published in Van was the "Van" newspaper, which started its publication life in 1893. Some Ottoman citizens, who wanted to take advantage of the freedom of press brought by the Second Constitutional Monarchy, made attempts to publish the newspapers "İttihat" and "Mebde-i Feyz", which would broadcast in Turkish,

Kurdish and Armenian. From 1858 to 1915, 27 Armenian newspapers and magazines were published by Armenians in Van. Ashhadank, Van-Dosb, Luys are some of these newspapers. One of the important newspapers of the period was "Çaldıran". Çaldıran newspaper, which was trying to continue its publication life with great difficulties in the years that coincided with the start of the First World War, ended its publication life towards the end of 1915 with the occupation of Van by the Russians. As of this date, the press activities in Van were completely finished and the first local newspaper after the establishment of the Republic was Yeni Yurd Van newspaper, which started its publication life only in 1937. Another newspaper that started its publication life in 1939 is Van. Although both newspapers did not go beyond the official state discourse due to the conditions of the period, they played an important role in the formation of the local press culture in the city of Van. With this work; Today, it is aimed to reveal the foundations of the Van local press, which has a very colorful appearance, with many newspapers and magazines broadcasting daily, weekly and monthly. The subject of the study is the last period of the Ottoman state, where the first press activities started in the city of Van, and the first newspapers and magazines published after the proclamation of the Republic. The publishing policies, ownership structures of the newspapers and magazines published in the mentioned period and how they conveyed the events in the period they were published were examined.

Keywords: Van Local Press, 'Ardzvi Vasburagan, Van Newspaper, Çaldıran Newspaper, Aşhadank Newspaper, Yeni Yurd Van Newspaper.

Giriş

Yerel gazeteler yayımlandıkları yöre veya bölge ile ilgili, ekonomiden sosyal hayata, sağlıktan eğitime, şehirleşmeden kültürel alana kadar çok geniş bir yelpazede bilgi ve donatılar içermektedir. Bu anlamda kurulma amaçları ve yayın politikalarından bağımsız olarak yerel gazeteler, yayımlandıkları yörenin bir nevi hafızasını oluşturmaktadır. Türkiye'de 'Yöresel basın', 'Anadolu basını' veya 'taşra basını' olarak da adlandırılan yerel basın; yöresinde kamuoyu oluşturmada etkili olabilen yayınlardan oluşmaktadır. Yerel basının faaliyetlerini sürdürdüğü kent ortamı, kentin fiziksel, kültürel, sosyal ve tarihsel özellikleri, basını doğrudan etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmekte ve bu anlamda kentin kimliği basının da kimliğini ve işlevselliğini etkileyebilmektedir. Ayrıca, yerel gazeteler, yayınladığı haberler, fotoğraflar, ele aldığı sorunlar, kentin ihtiyaçları, kentteki 24 saat kültürel ve sosyal etkinliklere ilişkin aktardığı bilgilerle, bireye 'yaşanan yer' duygusunu, yaşadığı yerin bir parçası olduğu düşüncesini kazandırmaktadır (Varlık, 1990, s. 1063)

Osmanlı Devleti'nde basın faaliyetlerinin başlaması, modernleşme-batılılaşma hareketlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı Tanzimat dönemi ve sonrasına denk gelmektedir. Takvim-i Vekayi ile başlatılan Osmanlı Türk basın tarihi; Tanzimat sonrasında, yabancıların, gayrimüslimlerin ve Müslüman Osmanlıların da gazete çıkarmaya başlamasıyla önemli bir ivme kazanmıştır. 1850'lilere gelindiğinde daha çok İstanbul'da yoğunlaşmış olan Osmanlı basınının imparatorluk genelindeki yaygınlığı sınırlı olsa da bu dönemde gerek taşrada gerekse de imparatorluğun merkezinde

azınlıklar tarafından pek çok gazete yayınlanmıştır. Gerileme dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu, 'yıkıcı' olarak nitelediği bu gazetelerin yayınlarına cevap verebilmek amacıyla bir nevi karşı propaganda aracı olarak taşrada basın faaliyetlerini devlet eliyle kurmuş veya desteklemiştir (Sarı, 2019, s. 263). 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile yenilenen idari yapılanma çerçevesinde her vilayette bir matbaa ve bir de vilayet gazetesi çıkarılması kararı, Osmanlı basın tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu karar sonrası vilayetlerin en önemli yüzü olan vilayet gazeteleri, basının ülke genelinde güçlü bir aygıt olmasını sağlamıştır (Atalay, 2007, s. 137).

Osmanlı'nın son dönemlerinde Van'da çok sayıda gazetenin yayınladığı bilinmektedir. Bu anlamda Van kentinde bilinen ilk yerel gazete, 1858 yılında Ermeni bir din adamı olan Mıgırdiç Khrimyan¹ tarafından çıkarılan 'Arzvi Vasburagan' (Արձուի Վասսարական – Eagle of Vasburakan – Van Kartalı)'dır. Bu gazeteyle birlikte 1858'den 1915 yılına kadar Van'da 27 Ermenice gazete ve dergi yayınlanmıştır (Mildanoğlu, 2014, s. 21-134). Yayın dili Türkçe olan Van vilayet gazetesi, 4 Aralık 1893'te yayın hayatına başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminin getirdiği basın özgürlüğünden yararlanan bazı Osmanlı vatandaşları, Van'da Türkçe, Kürtçe ve Ermenice yayın yapacak 'İttihat' ile 'Mebde-i Feyz' isimli gazeteleri çıkarmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu gazetelerden İttihat gazetesinin yayın hayatına başlaması sonuçsuz kalmış, Mebde-i Feyz gazetesinin ise yayınlanıp yayınlanmadığı noktasında bir bilgiye ulaşılamamıştır (Kardaş, 2013, s. 1194). Dönemin Van'da yayınlanan önemli yayınlardan biri de 'Çaldıran' isimli gazetedir. Gazete, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Van Valisi Tahsin Bey'in çabaları ile kurulmuştur. Savaşın başlamasına denk gelen yıllarda büyük zorluklarla yayın hayatını sürdürmeye çalışan Çaldıran gazetesi, Van'ın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle 1915 yılının sonlarına doğru yayın hayatına son vermiştir. Çaldıran ile birlikte Ermeniler tarafından çıkarılan gazeteler de savaş ortamında yayın hayatlarına devam edememiş ve kapanmıştır. 1915 yılının sonlarından itibaren Van'da basın faaliyetleri tamamen bitmiş ve Cumhuriyet kurulduktan sonra Van'da ilk yerel gazete ancak 1937 yılında yayın hayatına başlayan Yeni Yurd Van gazetesi olmuştur. Dönemin bir diğer önemli yayını ise 1939 yılında okuyucularıyla buluşan Van gazetesidir. İki gazete 1948 yılında birleşmiş ve günümüze kadar yayını devam eden Van Sesi ismini almıştır.

Van yerel basını ile ilgili daha önce yapılan bilimsel çalışmaların genellikle belli bir dönemi ya da bir gazete veya dergiyi ele aldıkları görülmektedir. Ermeniler tarafından çıkarılan gazetelerden özellikle Arzvi Vasburagan, çok sayıda bilimsel faaliyete, yüzeysel de olsa, konu olmasına rağmen diğer Ermenice gazete ve dergilere benzer sıklıkta yer verilmediği saptanmıştır. Van basın tarihinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e temellerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada, Osmanlı'nın son döneminde Van'da yayınlanan bütün gazete ve dergiler ele alınmıştır. Van ve Çaldıran gibi iki önemli Türkçe gazetenin yanı sıra sözü edilen dönemde Ermeniler tarafından çıkarılan 27 gazete ve derginin tamamı ilk defa zikredilmiştir. Ayrıca Van yerel basını ile ilgili şimdiye kadar yapılan bilimsel faaliyetlerde, Van vilayet gazetesinin sadece 13 Kasım 1899 tarihli 191. sayısının günümüze ulaştığı ifade edilmiştir ancak bu çalışmayla birlikte 1893'te yayın hayatına başlayan Van vilayet gazetesinin 4 Aralık 1893 tarihli ilk sayısına

¹ Mıgırdiç Hrimyan veya Kırımian (Ermenice: Միգրիչ Խրիմյան), Hrimyan Hayrik (Ermenice: Խրիմյան Հայրիկ) ya da diğer bilinen adıyla Vanlı I Mıgırdiç (Mkrtych I Vanetsi) 20 Nisan 1820'de Van'da doğdu, 27 Ekin 1907'de Erivan – Eçmiyazin'de öldü. 1869-1873 yılları arasında İstanbul Ermeni Patrikliği, 1880-1885 arası Van Episkoposluğu, 1892-1907 arası da Tüm Ermeniler Katolikosluğu yapmış Ermeni dini lider.

da ulaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Van'da misyonerlik faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yürütüldüğü bilinmektedir. Çalışmada misyonerlik faaliyetleri kapsamında yürütülen basın faaliyetlerine de değinilmiştir. Çalışma, bu anlamda literatürdeki bir boşluğu doldurma ve bundan sonra yapılacak çalışmalara da ön ayak olma noktasında önemini korumaktadır. Benzer şekilde Cumhuriyet dönemi Van yerel basınının temelini oluşturan Yeni Yurd Van ile Van gazetelerinin yayın politikaları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti Döneminde Van'da Yerel Basın

Van'daki İlk Yerel Gazete: Ardzvi Vasburagan (Van Kartalı)

Mıgırđıç Khrimyan isimli bir Ermeni din adamı tarafından çıkarılan Ardzvi Vasburagan (Van Kartalı) isimli gazete ilk olarak 1 Haziran 1855 yılında İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Editörlüklerini Mıgırđıç Khrimyan ve Manuel Ananyan'ın yaptığı gazete Arabyan Kardeşler'in matbaasında basılmıştır. Gazete matbaasıyla birlikte 1858 yılında Van'a taşınmış ve yayın hayatına 1860'ta bir süreliğine ara verse de 1872 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde gazetenin editörü Varak Jarankavorats Okulu öğrencisi Karekin Srvantzyants'dır. Van-Varak Manastırı'nda (Yedi Kilise) kendi matbaasında basılan gazete zamanla sadece manastırla ilgili haberleri aktarmakla yetinmemiş, çeşitli toplumsal sorunları da gündeme getiren bir yayına dönüşmüştür (Mildanoğlu, 2014, s. 31).

Sadece Van yerel basını için değil, Ermeni taşra basını için de son derece önemli bir yere sahip olan ve Osmanlı topraklarında ilk taşra gazetesi olma özelliği taşıyan Ardzvi Vasburagan'ın, Van yerel basın tarihini içeren akademik çalışmalarda (Kardaş, 2013; Arvas, 2018; Sarı, 2019) Van'da yayın hayatına başlama yılı 1855 olarak geçmektedir. Oysa gazetenin Van'da yayın hayatına başlaması 1858 Ocak ayına denk gelmektedir. Ardzvi Vasburagan'ın Van'dan önce 1855 yılında ilk olarak İstanbul'da yayın hayatına başlaması ve akademik çalışmalarda genellikle bu tarihteki bir nüshasının kullanılması sözü edilen karışıklığa neden olmaktadır.

Mıgırđıç Khrimyan gazeteyi kurduktan sonra Varak Manastırı'nda 25 öğrencili Jarankavorats Okulunu açma kararı almıştır. Bu okul sayesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen öğretmen ve öğrencilerin Ardzvi Vasburagan'a da katkı sağlamlarıyla gazetenin idare yeri olan Varak Manastırı, Ermeni toplumunun buluşma ve fikri üretim noktalarından biri haline gelmiştir. Böylece Ardzvi Vasburagan, Van'da yayınlanan yerel bir gazete olma misyonunu aşarak, Osmanlı'daki tüm Ermeni toplumuna hitap etmeye başlamıştır. Khrimyan da gazetenin bu özelliğini, Ermeniler arasında ulusal bir bağ kurmak için kullanmıştır. Erzurum'dan Bulgaristan'a, İran'dan İzmir'e kadar birçok bölgeden gelen yazıların çıktığı gazetede Khrimyan, aynı zamanda eğitim konusunda büyük önem verdiği Ermeni kadınlarının yazılarını da yayınlamıştır. Ardzvi Vasburagan, yayımlandıktan kısa bir süre sonra Van, Erzurum, Bitlis, İzmir, İstanbul, Trabzon ve İran gibi çok sayıda bölgeye dağıtılmıştır. Gazetenin 1860'larla birlikte dağıtım ağı, Muş, Tiflis, Gandzak (Gence), Karabağ, Alexandropol (Gümrü), Beyazıt, Yerevan, Verin ve Tebriz'e kadar ulaşmıştır. Mıgırđıç Khrimyan birkaç öğrencisi ile beraber 1860'ta, hem gazeteye destek sağlamak, hem de bölgedeki Ermenilerle tanışmak için Kafkasya seyahatine çıkmış, bu tarihten sonra da gazete sayfalarında sıklıkla Rusya

ve Kafkasya Ermenilerinin durumlarıyla ilgili yazılara da yer verilmiştir (Mildanoğlu & Dağlıoğlu, 2014).

Gazetede yer alan haber ve değerlendirmelerin büyük bir bölümü Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan Ermeniler tarafından gönderilen yazılardan oluşmuştur. Kısa öyküler, Hıristiyanlık kıssaları, Ermeni devlet adamlarının hayat hikâyeleri ile ahlak üzerine tartışmalar gazete sayfalarında geniş yer bulmuştur. Dinî semboller ve temalar, yayınlanan çoğu yazı ve haberde yer alırken, dinî yapıyı sert biçimde eleştiren yazıların da yayınlanmasına izin verilmiştir. Nisan 1858'den itibaren Ardzvi Vasburagan'da yazıları yayınlanmaya başlanan ve Raffi ismiyle bilinen ünlü Ermeni edebiyatçı Hagop Der Hagopyan, dönemin dinî liderlerini ve Ermenilerin sosyal koşulları karşısında Patrikhane'nin pasifliğini sert bir şekilde eleştirmiştir. Gazetenin kurucusu Khrimyan ise kendi yazılarında ağırlıklı olarak Ermenistan coğrafyasını ele almış ve burada hafıza mekânlarının canlandırılması, yeni mekânların inşa edilmesi, eğitim ve tarımın geliştirilmesi, yerel yayınlar yapılması gerektiğini tartışmıştır (Mildanoğlu & Dağlıoğlu, 2014).

Ardzvi Vasburagan gazetesi, kurucusu Mıgırdiç Khrimyan'ın Muş piskoposluğuna atanmasıyla Van'daki yayın hayatını sonlandırmış ve Muş'ta 'Muş Kartalı' ismiyle yeniden çıkarılmıştır (Öğün, 2001, s. 591). Ancak Ermeni kaynaklarına göre Khrimyan'ın Muş'ta çıkardığı gazetenin ismi Muş'un Yavru Kartalı yani Ardzvig Darono'dur (Peroomian, 2016, s. 157). Ardzvi Vasburagan, uzun bir aranın ardından 1872'de Manuel Ananyan tarafından bir kez daha yayınlanmaya başlanmış, fakat birkaç ay sonra temelli kapatılmıştır² (Peroomian, 2016, s. 157). Khrimyan'dan sonra gazetenin basıldığı matbaanın faaliyetleri de durmuştur. 1890 yılında Van Vilâyeti, Varak manastırında kapalı halde bulunan matbaa makinesinin İstanbul'dan zamanında gelmeyen ağnam tezkîresi, vergi koçanı ve emsali gibi evrakların basımı için aylık 200-300 kuruşla kiralanması hususunda merkezi hükümetten izin istemiştir. Kiliseye kirasının ödenmesi şartıyla izin verilmesi üzerine matbaa makinesi Van vilayet merkezine götürülmüştür (Arvas, 2018, s. 257).

İstanbul ve İzmir dışında taşrada çıkan ilk Ermenice gazete olma özelliğini taşıyan Ardzvi Vasburagan hakkında Kardaş (2013, s. 1192), gazetenin beş yıl kadar süren yayın hayatı boyunca Ermenileri sürekli olarak isyana teşvik ettiğini söylemiştir. Benzer şekilde Özşavlı'ya (2008, s. 1066-1067) göre gazete, Ermenilerin doğuda Kürt ve Türk beylerinin baskılarına maruz bırakıldıklarını dillendirmiş ve devletin bunları görmezden geldiğini iddia etmiştir. Mildanoğlu (2014, s. 31) ise gazetenin sayfalarında Anadolu Ermeni coğrafyasının kanlı yüzüne, Ermenilere yönelik kırımlara yer verdiğini aktarmıştır. Öte yandan Genel Kurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan 'Ermeni Komitelerinin Amaçları

² Ardzvi Vasburagan, 1940-1945 ve 1951-1967 dönemlerinde Amerika'da Ermeni diasporası tarafından dergi olarak yayınlanmıştır. Amerikan Vasburagan Derneği tarafından yayınlanan ve Yervant Der Mıgırdiçyan ile Arşag B. Hüsyân'ın editörlüğünü yaptığı 1940 ila 1945 yılları arasındaki ilk dönemde aylık, 1951'deki ikinci dönemde ise iki aylık periyotlarla yayınlanır. Bu dönemdeki editörleri ise Margos Der Margosyan, A.M. Avedyan'dır. Dergide Vasburagan tarihi ve özellikle 1915 Van Ermeni isyanıyla ilgili yayınlar yapılır. Van coğrafyasını ve bölgedeki eğitim hayatını konu edinir. Karagan Mşagner (Yazın Emekçileri) bölümünde Van kültür adamlarının eserlerine yer verir. Van Ermeni ağzıyla yazılmış makaleler yayımlar. 9. sayıya kadar Vasburagan, 10. sayıdan itibaren Ardzvi Vasburagan olarak adlandırılır (Mildanoğlu, 2014, s. 259).

ve Eylemleri: Meşrutiyet'in İlanından Önce ve Sonra' isimli kitapta Van Kartalı gazetesinin yayın politikasından da söz edilmiştir. Kitaba göre sonradan patrik ve katogikos olan Mıgırdiç Hrimyan'ın yönetimindeki Ardzvi Vasburagan gazetesinin amacı Ermeni bağımsızlığını izlemektir (Tetik, Gürler, & Aksu, 2008, s. 6-7).

Gazetede yer alan haber ve değerlendirmeler kimi zaman Van Valiliği tarafından devlet idaresine şikâyet edilmiştir. Bu şikâyetler gazetenin nasıl bir yayın politikası izlediğini göstermesi bakımından önemlidir. Şikâyet konuları Hrimyan tarafından açılan matbaa ve okulun ruhsatsız olması ve bu matbaa ve okulda yürütülen siyasi faaliyetler olmuştur. Örneğin; Van Valiliği tarafından hazırlanan ve 6 Şubat 1885'te Osmanlı idaresi tarafından değerlendirmeye alınan bir raporda, Osmanlı vatandaşı olan Van'daki Ermenilerden Portakalyan Mefroyiç ve Mıgırdiç Hrimyan'ın karışıklık çıkaran hareketlerinden bahsedilmiştir. Özellikle Portakalyan Mefroyiç'in asayiş bozmak için bir takım kirli hareketlerinin eskiden beri bilindiği, bu kişinin şimdi de gelecekte de Van'da bulunmasının zararlı olacağı ifade edilmiştir. Van vilayet makamının şikâyet yazısı ilgili kalemlerden geçtikten sonra Yedi Kilise Manastırı'ndaki siyasi faaliyetlerle ilgili şikâyetlere Dâhiliye Nezareti'nin, okul ve matbaa kısmı ile de Maarif Vekaleti'nin ilgileneyeceği bildirilmiştir (BOA. MF. MKT. 85/73).

Gazetede yer alan ve muzır kabul edilen yayınlar da şikâyet konusu olmuştur. Van Valisi Halil Bey Ardzvi Vasburagan'da Ermeni Patrikhanesi'nden Piskopos Servastıyan'ın muzır bir nutkunun yayınlanması üzerine ilgili gazete sayfasını tercüme ettirerek Maiyyet-i Askeri Komisyonu'na göndermiştir. Dört üyeli komisyon, 29 Nisan 1889'da Van'dan gönderilen gazeteyi bir daha tercüme ettirmiş ve Van Valisi Halil Bey'in haklı olduğu sonucuna varmıştır. Maiyyet-i Askeri Komisyonu bu ve benzeri kişilerin cezalandırılmadığı takdirde daha ileriye gideceklerini ve toplumda nefret söylemini yayacaklarını Osmanlı idaresine bildirmiştir (BOA. Y. MTV. 38/101)

Taşrada yayınlanan ilk Ermenice gazete olması, Ardzvi Vaspuragan'ı Ermenice süreli yayınlar açısından önemli kılmaktadır. Bunun yanında Van'da yayınlanan ilk gazete olması ve Van basın tarihinin bu gazeteyle başlaması Van yerel basını noktasındaki önemini de göstermektedir. Gazetenin yayımlandığı dönemde; Ermeni milli kimliği ve millet bilincinin inşası, vatanseverlik gibi konularda bir misyon üstlendiği açıktır. Bu anlamda gazetenin yayın politikası gerek Osmanlı idaresi gerekse de Van Vilayet makamı tarafından yıkıcı olarak nitelendirilmiştir.

Van Gazetesi

Van'da özellikle Ermenice çok sayıda gazete ve derginin yayın hayatına başlaması ve bunların Ermeni milli bilinç ve kimlik inşası için bir propaganda aracı olarak kullanılması Osmanlı idaresinin de dikkatini çekmiştir. Bu nedenle aslında bir 'karşı propaganda' aracı olarak hizmet verecek doğrudan devlet eliyle veya devlet destekli gazete ve dergiler yayınlanmıştır. 1893'te yayın hayatına başlayan Van gazetesi de bunlardan biridir. 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile bir nevi Osmanlı idaresinde değişiklik olmuş ve eyalet sistemi yerine vilayet sistemi tercih edilmiştir. Vilayetlerin oluşturulması sürecinde kültür alanında yapılan en önemli atılım şüphesiz ki her vilayet merkezinde bir matbaanın açılması kararıydı. Valilikler bünyesinde açılan bu matbaalarda öncelikle kırtasiye işlerine ağırlık verilmiş, bunun yanı sıra salnameler, takvimler, dini, edebi ve bilimsel kitaplar da basılmıştır. Yine aynı matbaalar kullanılarak birçok vilayette yerel

basının öncüsü olan resmi vilayet gazeteleri çıkarılmıştır (Varlık, 1990, s. 99). Van vilayet gazetesi, her vilayette bir matbaa kurulması kararından yaklaşık yirmi yıl sonra, 4 Aralık 1893'te yayın hayatına başlamıştır.

Van yerel basını ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda Van gazetesinin günümüze ulaşan tek sayısının olduğu varsayılmıştır. Dolayısıyla gazete ile ilgili değerlendirmeler genellikle Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda bulunan 13 Kasım 1899 tarihli 191. sayısı dikkate alınarak yapılmıştır. Bununla birlikte gazetenin yayın hayatına 1892'de mi yoksa 1893'te mi başladığı noktasında farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu çalışma ile Van gazetesinin 4 Aralık 1893 tarihli 1. sayısına ulaşılmıştır. Gazetenin bu ilk sayısı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi taranarak elde edilmiştir. Rumi 22 Teşrinisani 1309 ve hicri 25 Cemaziyelevvel 1311 tarihinde yayın hayatına başlayan gazetenin yönetim merkezi 'Van hükümet binasının yanındaki matbaa' olarak geçmiştir. Birinci sayfada Van logosunun sağında ve solunda ilan ve abonelik bedelleri ile ilgili duyurular yer almıştır. Gazetenin 'haftada bir yayınlanacağı' hatırlatılarak, yayınlanması için gönderilecek her türlü bilim ve bayındırlık işleriyle ilgili yazıların teşekkürle kabul edileceği bildirilmiştir. 'Mukaddime ve ifâ-yı vazîfe-i mukaddese' başlığı taşıyan ve gazetenin yayın politikasının nasıl olacağına dair bilgilerin yer verildiği yazıda öncelikle Sultan II. Abdülhamit'e teşekkür ve dua edilmiştir. Yazıda şu ifadeler yer verilmiştir:

"Allahü Teala'nın sevgili habibi ve muhterem nebisi hürmetine din ve devletin hamisi, ilim ve fennin yayıcısı, minnetsiz nimet sahibimiz padişahımız hazretlerinin kıyamete kadar şan ve şerefli kılması duasıyla basın dünyasında birinci defa eğitim sever padişahımız sayesinde ortaya çıkan bu Van Gazetesi tarafından da haddimiz olmayarak duamızın kabul olunacağını umarak bu sütunları süslemeye cesaret edilmiştir" (Van Gazetesi, 4 Aralık 1893, s. 1)

Dönemin Van Valisi Bahri Paşa tarafından çıkarılan gazetenin 4 Aralık 1893 tarihli ilk sayının ikinci sayfasında ise 'Himmat Takdiri ve Vilayet Gazetelerinin Yapacağı Hizmet' başlığı altında, şimdiye kadar matbaa olmamasından kaynaklı diğer vilayetlerin gazete baskısı ve yayınlanması hususunda eriştiği şereften Van'ın mahrum kaldığı ifade edilmiştir. Yazıda padişahın maddi destekleriyle matbaa açılmasının ve Van gazetesinin yayın hayatına başlamasının öncelikle eğitim severleri mutlu ettiği söylenmiştir. Devamında, vilayet halkına eğitim ve sanayinin nasıl güzel işler olduğu, memleketin gelişmesi, ticaretin ilerlemesinin yollarının anlatılacağı vurgulanmıştır. Yazıda yer alan şu ifadeler gazetenin nasıl bir yayın politikası izleyeceği hakkında bilgi vermektedir:

'...Van gazetesi vilayet halkına boş vatanperverliğin kötülüğünü, üretim yaptıkları arazilerde verimliliği nasıl arttıracaklarını, yaşadıkları yerin doğasını ve coğrafi durumunu, mahsullerinin ne gibi tedbirlerle artacağını, her cins evcil hayvanın nasıl besleneceğini herkesin anlayacağı bir dille açıklayacaktır' (Van Gazetesi, 4 Aralık 1893, s. 1).

Van gazetesinin bu ilk sayısındaki diğer sayfalarında; 'atamalar, memurlara nişan ve ödülleri, asayiş ve güvenlik haberleri, ilanlar, nüfus sayımları, Bahçesaray'da meydana gelen hafif şiddetle deprem, içişleri bakanlığından gelen duyurular, ahlaki yazılar' yer almıştır (Van Gazetesi, 4 Aralık 1893, s. 2-3-4)

Gazete yayın hayatına başladıktan iki gün sonra 6 Aralık 1893'te Van Valisi Bahri Paşa, ilk nüshayı padişaha sunmuştur. Bahri Paşa ayrıca, kentte yaşayan Ermenilerin de isteğini dikkate alarak gazeteyi Türkçe ve Ermenice çıkarmak için devletten izin istemiştir. Dâhiliye Nezareti bu isteği Nazır Rıfat Paşa imzasıyla Sadrazamlık makamına bildirmiş ve bu izin için ayrıca ek bir masrafın olmayacağını, masrafların gazete satışından sağlanacağını ifade etmiştir (BOA. MF.MKT. 193-39). Ancak Van Vilayet makamının bu isteği uygun görülmemiş ve bu konudaki karar vilayete bildirilmiştir (BOA. BEO. 374/28044-2).

Van gazetesinin Tarık Hakkı Us koleksiyonunda bulunan 13 Kasım 1899 tarihli 191. sayısında da yine gazete logosunun sağ ve sol tarafında abonelik bedelleri ve gönderilen yazıların yayınlanma düsturları yer almıştır. Birinci sayfada Regaip gecesi, Diyarbakır redif kumandanlığına yapılan bir atama, hava durumu, köprü inşası ve vekalet gibi konularla ilgili haber ve bilgiler yayınlanmıştır (Van Gazetesi, 13 Kasım 1899, s. 1).

İkinci sayfada dış politikayla ilgili haberler yer almış ve İngiltere ile Almanya arasındaki ilişkilerden söz edilmiştir. Sayfada yer alan başka bir haber ise Van Gölü ile ilgilidir. Haberde Van Gölü'nün çapı, derinliği, Van Gölü'ndeki adalar ve Van balığı hakkında bilgilere yer verilmiştir (Van Gazetesi, 13 Kasım 1899, s. 2). Gazetenin üçüncü sayfasında bu sefer Van Gölü ile birlikte Erçek, Keşiş ve Akgöl gölleri hakkında bilgiler verilmiş, doğal güzellikleri ve manzaralarının çok güzel olduğu vurgulanmıştır (Van Gazetesi, 13 Kasım 1899, s. 3). Dördüncü sayfada ise müktesebat kısmında Yemen'deki askerlerin durumundan söz edilmiştir. İlanların da bulunduğu dördüncü sayfada icra dairesinden duyurular yayınlanmıştır. Bu icra ilanları İskele köyü ile diğer bazı köylerdeki mülkiyetlerle ilgilidir (Van Gazetesi, 13 Kasım 1899, s. 4).

Van Valisi Bahri Paşa tarafından kurulan gazete, Van'ın ilk Türkçe gazetesi olması bakımından Van yerel basın tarihi açısından son derece önemlidir. Ermenilerin milliyetçilik fikirleri için bir propaganda aracı olarak gazete ve dergileri kullanmaları ve bunda başarılı olmaları Van gazetesine, Osmanlı topraklarındaki diğer vilayet gazeteleri gibi bir 'karşı propaganda' misyonu yüklemiştir. Ancak gazetenin sadece bu misyonu yüklenmediği ilk sayısında yayınlanan giriş yazısından anlaşılmaktadır. Gazete yönetimi, Van halkı için eğitim ve sanayi konuları başta olmak üzere tarım, ticaret gibi birçok alanda yol gösterici yayınlar yapacağını söylemiştir. Ayrıca gazetenin yayın dilinin Türkçe ve Ermenice olması yönünde Ermeni vatandaşların istekte bulunmaları dikkat çekicidir. Bu dönemde Van'da Ermenice yayın yapan herhangi bir gazete ve derginin olmaması Ermeni vatandaşların bu yöndeki isteklerine sebep gösterilebilir. Çünkü Ardvi Vansburagan'ın 1872 yılında kapanmasının ardından Van'da Ermenice yayınlar ancak 1905'te başlamıştır.

Çaldıran Gazetesi

Van'a 1911 yılında Vali olarak atanan Tahsin Bey (Hasan Tahsin Uzer), kentte Ermenice çok sayıda süreli yayın olmasına rağmen Müslüman tebaaya hitap edecek herhangi bir yayının olmamasını büyük bir eksiklik olarak görmüştür. Van Valisi, sözü edilen

Ermenice yayınların propagandalarına cevap verebilecek bir gazete çıkarmak için girişimlerde bulunmuştur. Tahsin Bey'in öncelikli hedeflerinden biri Van'da bu anlamda ihtiyacı karşılayacak bir matbaa tesisinin kurulması olmuştur. Bu amaçla 19 Şubat 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir dilekçe göndererek matbaa tesisi için talepte bulunmuştur. Dilekçesinde şiddetle matbaaya ihtiyaç duyulduğunu ifade eden Tahsin Bey, vilayet ve kolordu merkezi bulunan Van'ın matbaaya olan ihtiyacının derecesi hakkında açıklama yapmaya gerek duymadığını söylemiştir. Devamında ihtiyaç duyulan paranın bir türlü tedarik edilemediğini ifade eden Van Valisi, gerekirse matbaa kurulumu için kredi tahsis edilmesini, bu da olmuyorsa Takvim-i Vekayi gazetesinin basımında kullanılan eski makinelerin Van'a gönderilmesini talep etmiştir. Bu dilekçe üzerine Dâhiliye Nezâreti Matbû'ât İdâresi, Matbû'ât Müdiriyyetine Van Valiliği'nin talep ettiği baskı makinelerinin 150 lira tutacağını, makamın onayı olduğu takdirde sözü geçen malzemelerin alınması ve vilayete sevki için emir bekledikleri şeklinde bir yazı göndermiştir (BOA. DH.İD.26/82-01). Dâhiliye Nezâreti Muhâsebe Müdürlüğü, matbaa makinesi için sözü edilen miktarın karşılanmasının gelir - gider dengesi açısından mümkün olmadığını, bakanlık olağanüstü usulünün ise kullanılmayacağı için muhasebe müdürlüğünce bir şey yapılamayacağını bildirmiştir. Muhasebe Müdürlüğü benzer görüşü 1 Nisan 1912 tarihli bir yazıda da yinelemiştir. Yazıda, Van Vilâyetince açılmasına lüzum ve ihtiyaç olan matbaa ve diğer malzemeler için bakanlık bütçesinde bir karşılık bulunmadığı tekrarlanmıştır. Muhasebe Müdürlüğü, hesapta olmayan işler için ayrılmış paranın taşra ve merkezin sıradan ihtiyaçlarına dahi yetmediğini söylemiştir. (BOA. DH.İD. 26/82-02)

23 Nisan 1912 tarihli Bâb-ı 'Âli Dâire-i Sadâret Tahrîrât Kalemî'nden Dâhiliye Nezâret-i Vekâlet-i Celîlesine gönderilen ve Sadrazam Said Paşa imzası taşıyan yazıda, Van vilayeti için ihtiyaç olduğu söylenen matbaa makinesi için ödeme yapılamayacağı bildirilmiştir (BOA. DH.İD. 26/82-04). İlgili müdürlüklerin ve nihayetinde Bab-ı Ali'nin görüşlerinden sonra Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi, Van Vilayet makamına gönderdiği nihai cevapta, matbaa makinesi için istenilen paranın devlet bütçesinden karşılanamayacağını, matbaa masraflarının ödenmesi ve idaresinin temininin esasen vilâyete ait görevler olduğunu söylemiştir (BOA. DH.İD. 26/82-03).

Matbaa makinesi için devletten istediği yardımı alamayan Hasan Tahsin Bey, buna rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Çaldıran gazetesinin yayın hayatına başlamasını sağlamıştır (Sarı, 2019, s. 263). Ancak bir süre sonra maddi sıkıntıların baş göstermesi üzerine Tahsin Bey, bu sefer Dâhiliye Nezareti'nden gazetenin yayın hayatına devam edebilmesi için yardım talebinde bulunmuştur. Bu taleplerin ilkinde Van Valisi, Avrupa'da şark vilayetlerinin ıslahının konuşulduğu bir dönemde nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslüman tebaanın varlığını, milli ve dini haklarını koruyacak modern vasıtalarla yoksun olduklarını ifade etmiştir. Devamında da hususi bir ödenek ile kurulan ve yayın hayatını zorlukla sürdüren Çaldıran gazetesinin, halk üzerinde olumlu bir etki bırakmasına rağmen sadece satış yoluyla ayakta kalabilmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Van Valisi, Osmanlı idaresinden bir defaya mahsus mükafatlandırma ve hususi ya da genel bütçeden aylık ödenek talebinde bulunmuştur (BOA. DH.KMS. 22/9).

Dâhiliye Nezareti, bu talep üzerine 19 Mayıs 1914 tarihinde Van Vilayet makamına bir telgraf göndererek, Çaldıran gazetesinin gönderilen nüshasının Merkez-i Umumiye'ye

hediyeye edildiğini, gazeteyle ödenek verilmesinin kararlaştırıldığını ve aylık ne miktarda paraya ihtiyaç duyulduğunun hızlı bir şekilde bildirilmesini istemiştir (BOA. DH.ŞFR. 41/29). Bunun üzerine Tahsin Bey, 20 Mayıs 1914'te, Dâhiliye Nezareti'ne şifreli bir telgraf göndermiş, gazeteyle ilgili hüsn-ü nazar ve takdirlere teşekkür ederek, aylık 2 bin 500 kuruş tahsis edildiği halde gazete çalışanlarının maaşlarını ödeyebileceklerini, diğer masraflarına gazete satışından temin edilebileceğini ifade etmiştir. Van Valisi ayrıca idarenin bu yardımından sonra gazetenin haftada iki veya üç defa neşredilebileceğini ve böylelikle yabancı müfettişlerin bölgede işe başladıkları bir dönemde *Çaldıran* gazetesinin hukuk-i İslamiye için önemli bir fayda sağlayacağını eklemiştir. Bu telgraftan sonra Dâhiliye Nezareti gazetenin zaruri ihtiyaçlarının karşılanması için 25 liranın posta ile gönderildiğini bildirmiştir (BOA. DH.KMS. 23/54). Müslüman tebaa üzerinde olumlu etki bırakan *Çaldıran* gazetesinin yayın hayatına devam edebilmesi için Osmanlı Hükümeti 8 Haziran 1914'te de örtülü ödenek üzerinden nakdi para desteğinde bulunmuştur (BOA. DH.ŞFR. 41/197).

Çaldıran Gazetesinin çıkması ve sonrasında yayın hayatına devam etmesi için büyük çaba sarf eden Van Valisi Tahsin Bey'in, Eylül 1914'te Erzurum'a tayini çıkmıştır. Van'dan ayrılmadan önce 24 Ekim 1914'te Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf daha çeken Tahsin Bey, *Çaldıran* gazetesinin yayın hayatına devam etmesi için Osmanlı idaresinden desteklerinin devam etmesini talep etmiştir:

"Pek çok fedakârlıklara katlanarak, bir seneden beri yayını sürdürdürebilen 'Çaldıran' buradan ayrılmamdan sonra da yaşaması için aylık en az 1000 kuruş kadar bir yardımın yapılmasını layık görüyorum. Gazetenin gerek fırka, gerek İslam hukuk ve menfaatlerine olan hizmetleri inkâr edilemeyecek kadar çoktur. Bu nedenle gazetenin yayınına devam etmesi için aylık 1000 kuruşun verilmesini rica ediyorum" (BOA. DH.EUM. 2.Şb. 6/51).

Bu telgraf üzerine Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 26 Ekim 1914'te Tahsin Bey'e, *Çaldıran* gazetesini için istenilen maddi desteğin örtülü ödenekten karşılanacağını bildirmiştir (BOA. DH.ŞFR. 46/82). Ödenek 10 Kasım 1914'te 1.000 kuruş olarak gönderilmiş ve bu miktarın bundan sonra her ay düzenli olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır (BOA. DH.ŞFR. 46/286).

Çaldıran gazetesinin günümüze ulaşabilen herhangi bir sayısı bulunmamaktadır. Bu nedenle gazetenin yayın politikası hakkında kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Osmanlı idaresinin yıkıcı olarak nitelendirdiği gayrimüslimler tarafından idare edilen basın faaliyetlerine karşı *Çaldıran* gazetesini ekonomik anlamda sürekli desteklemesi gazetenin yayın politikası hakkında az çok fikir vermektedir. Ayrıca Van Valisi'nin gazete kurulmadan önce 'neden böyle bir şeye ihtiyaç olduğu', gazete yayına başladıktan sonra da 'neden desteklenmesi gerektiği' şeklindeki talep yazılarından da gazetenin yayın kimliği az-çok anlaşılabilir. Buna göre *Çaldıran* gazetesini her şeyden önce 'Müslüman tebaanın sesi' olmuştur. Cumhuriyet kurulduktan sonra yayın hayatlarına başlayan *Yeni Yurd Van* ile *Van* gazetelerinde de *Çaldıran* gazetesinin yayın politikası hakkında sınırlı da olsa bilgiler yer almıştır. Örneğin *Yeni Yurd Van* gazetesi kendini *Çaldıran* gazetesinin selefi olarak görmüştür. Gazetenin kurulma amacının

uzunca anlatıldığı ilk sayısındaki bir yazıda 'Bundan yirmi sene önce Yeni Yurd'un selefi Çaldıran'ın kahramanlığı, o yüksek fedakârlığı ile düşmanlarının hücumunda ve nihayet onların aman bilmeyen pençesinde parçalandı, yandı' ifadeleri kullanılmıştır (Yeni Yurd Van, 21.7.1939, s. 2). Gazetenin 'düşman' ifadesinden kastının özellikle Ermenice yayın yapan gazeteler olduğu anlaşılmaktadır. 1939 yılında yayın hayatına başlayan Van gazetesine göre ise Çaldıran gazetesi, Van halkının dünya meseleleri hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır. Gazetenin ilk sayısında yayınlanan bir yazıda Çaldıran hakkında 'Geçmiş yıllara aid olan bu teşebbüsün, Vilayet halkının dünya vakalarını yakından takip edebilmeleri yolunda ve bilhassa mesafe uzaklığını tahfiif eder bir tedbir olduğunda şüphe yoktur' ifadelerine yer verilmiştir (Van Gazetesi, 6.7.1939, s. 1).

Aşkhadank (Emek) Gazetesi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Van'da Ermeniler tarafından çıkarılan ve Ermeni toplumu üzerinde etki yaratan *Aşkhadank (Emek)* ile *Van-Dosb (Van-Tuşba)* gazetelerine ayrı bir parantez açmak gerekir. *Aşkhadank*, 1910 ile 1915 yılları arasında günlük, üç günlük ve haftalık aralıklarla yayınlanan edebiyat ve siyaset gazetesidir. İşkan, Armenag Maksebetyan, Hmayag Manugyan gibi isimlerin yayına hazırladığı ve Sarkis Parsegyan tarafından basılan gazete sosyalist çizgide yayın yapmıştır. Mildanoğlu'na (2014, s. 107) göre batı Ermenilerinin ve taşranın sorunlarını dile getiren gazete, Osmanlı idarecilerinin tezlerini eleştirmiş ve sorunların çözümü için Avrupa'yı işaret etmiştir. Gazetede ayrıca Avrupa, Rus ve Ermeni edebiyatından örnekler de yayınlanmıştır. Sayfalarında okul ve eğitime de geniş yer ayıran *Aşkhadank*, Ekim 1913'ten itibaren 'Van'da Ermeni Okulu, 1820-1913' üzerine H. Bagruni imzalı uzun bir dizi makaleye yer vermiştir (Minassian, 2016, s. 213). *Aşkhadank*, özellikle Taşnaksutyun EFD (Ermeni Devrimci Federasyonu) tarafından idare edildiği ve haftalık bir gazete olarak yayın hayatına devam ettiği 1914 yılında sosyalist çizgide yayın hayatını sürdürmüştür. Öyle ki; EFD, kimi önemli toplantılarını bu gazetenin binasında düzenlemiştir (Minassian, 2016, s. 242). Van'daki 1915 olaylarında daha sınırlı bir formatta yayın yapmaya devam eden *Aşkhadank*, bu dönemde misyon olarak üstlendiği sosyalist propagandaya ara vermiş, buna karşılık gazete sayfalarında Ermeni yurtseverliği vurgulanmaya başlanmıştır. Gazete, her gün 'cepheden haberler' yayınlarak Ermenilerin morallerini yükseltmeye çalışmıştır. *Aşkhadank* gazetesi ayrıca Van'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra ele geçirilen ve Van Valisi Cevdet Bey ile İtalyan konsolos Spordoni arasında gerçekleşen dönemin olayları ile ilgili yazışmaları da yayınlamıştır (Minassian, 2016, s. 256-258).

Van-Dosb (Van Tuşba) Gazetesi

Van-Dosb gazetesi ise 1908'de örgütlenen meşrutiyetçi demokratik Ramgavar Partisi etrafında toplanmış vatanperver ve liberal Armenaganların yayın organıdır (Minassian, 2016, s. 215). 1911-1914 yılları arasında Van'da, 1915-1918 yılları arasında Tiflis'te ve 1919'da Erivan'da yayınlanan *Van-Dosb*, Van'da yayınlandığı dönemde on beş günde bir dergi formatında çıkmıştır. *Van-Dosb*, aslında ilkin Genç Hıristiyanlar Birliği tarafından on beş günlük olarak yayınlanmaya başlanmıştır. 1912 Ekim ayında edebi, bilimsel ve dini içeriğiyle Anayasacı Ramgavar Partisi'nin Van bölgesi resmi yayın organına dönüşmüştür (Mildanoğlu, 2014, s. 118). Tetik, Gürler ve Aksu'ya (Tetik, Gürler, & Aksu, 2008, s. 6-7) *Vandosb* gazetesi, Osmanlı topraklarındaki diğer Ermenice gazeteler gibi komitelerin hesabına çalışmış ve bu yönde yayınlar yapmıştır. Osmanlı aleyhine

propaganda yapan gazetenin binlerce sayısı ABD ve diğer yabancı ülkelerdeki Ermenilere dağıtılmıştır.

Vandosb gazetesinin sayfalarında toplumsal sorunlar, salgın hastalıklar gibi konular da yer almıştır. Örneğin 26 Ocak 1913 tarihli nüshada “*Köylerdeki hastalıklar*” başlıklı bir yazıda Van’daki köylülerin sağlık durumlarının pekiyi olmadığı bilgisi aktarılmıştır. Yergnakar adlı bir muhabir Van’daki bir köyü (adı meçhul) ziyaret edip bazı hastalıklar görmüş ve tanıklıklarını yazmıştır. 25 Mayıs 1913 tarihli nüshasında ise isimsiz bir yazar sağlık ihtiyaçlarını iyileştirme konusunda hükümetin sergilediği yavaşlığı eleştirmiştir. Yazar, Timar sancağındaki Alür köyünde iki hafta zarfında gululu, yani boğmaca salgını nedeniyle 20 çocuğun öldüğünü, salgının bitmediğini ve günde 2-4 kişinin hayatını kaybettiğini yazmıştır. Yazara göre köyde en ilkel tedavi şekli bile bulunmamaktaydı. *Van-Dosb* gazetesinin sayfalarında yer alan haberlere göre Van’da 1913 yılında salgın hastalıklar nedeniyle ciddi sağlık sorunları yaşanmıştır (Bucikanyan, 2020).

Diğer Gazeteler

Van Kartalı, *Van*, *Çaldıran*, *Aşkhadank*, *Van-Dosb* gibi gazetelerin yanı sıra Osmanlı’nın son dönemlerinde Van’da basın – yayın hayatı oldukça renklidir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde Van’da Ermeniler tarafından çıkarılan çok sayıda gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. 1915 yılına kadar Van’da Ermeniler tarafından Ermenice dilinde 27 gazete ve dergi yayınlamıştır (Mildanoğlu, 2014).

Bu gazete ve dergilere geçmeden önce Osmanlı idaresinin izni alınarak yayınlanmaya çalışılan iki gazeteden söz etmek gerekir. Bunlar *İttihad* ve *Mebde-i Feyz* isimli gazetelerdir. Van ahalisinden ve Ermeni milletinden Tavit Papasyan ile Vartan Efendi isimli iki kişi 1908 yılında Van Vilayet makamına bir dilekçe ile başvurarak *İttihad* isminde bir gazete çıkarmak için izin istemişlerdir. Dilekçede ‘*menaifi-i devlet ve vatan, terakki-i ulum ve maarife hadim*’ bu gazetenin yayın dilinin Türkçe, Kürtçe ve Ermenice olacağı ifade edilmiştir. Van Valiliği ilgili dilekçeyi Dâhiliye Nezareti Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü’ne bildirmiş, buradan da gerekli izinler çıkmıştır. Böylece gazetenin yayın hayatına başlamasının önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Ancak 1909’daki ‘31 Mart Olayı’ ve sonrasındaki gelişmeler nedeniyle gazete yayın hayatına başlayamamıştır. *Mebde-i Feyz* gazetesi de yine II. Meşrutiyet’in getirdiği özgürlük ortamında çıkarılmak için çaba sarf edilen bir başka gazetedir. Dönemin Van’da tanınmış ailelerinden birine mensup Faide Surzade Fehmi Efendi, *Mebde-i Feyz* gazetesini çıkarmak için girişimlerde bulunmuş ve gerekli izinleri 27 Ağustos 1909’da almıştır. Ancak gazetenin yayın hayatına başlayıp başlamadığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır (Kardaş, 2013, s. 1194-1195).

Yukarıda Van kentinde Ermeniler tarafından 1858 ile 1915 yılları arasında 27 gazete ve derginin yayınlandığı ifade edilmişti. *Van Kartalı* gazetesinden 47 yıl sonra Van’daki Ermeniler tarafından çıkarılan ilk yayın *Aryan Tzayn (Kanın Sesi)* isimli dergidir. 1905 yılında yayın hayatına başlayan derginin yayıncısı ve editörü İşkhan’dır. Bundan bir yıl sonra başyazarlığını T. Papazyan ile K. Khilkhatyan’ın yaptığı *Hayatsk (Bakış)* gazetesi yayımlanmıştır. 1906 yılında yayın hayatına başlayan ve 1909 yılına kadar on beş günde bir çıkan edebiyat ve bilim dergisi *Nor Serunt (Yeni Nesil)* dönemin önemli yayınlarından biridir. *Azad Khosk (Hür Söz)* ise 1907 ile 1908 yılları arasında yayımlanmıştır. Başyazarlığını Mihran’ın yaptığı ve 1907 yılında yayın hayatına başlayan *Dikris (Dicle)*, on beş günde bir çıkan *Jayr (Kaya)* gazeteleri ile yine aynı yılda yayımlanan *Gohag (Dev*

Dalga) isimli aylık dergi Van- Çatak'ta çıkarılmıştır. 1907'de Van merkezde çıkan aylık dergiler *Gaydz (Kıvılcım)* ve *Vdag (Dere)* isimlerini taşımaktadır. 1908 yılında yayın hayatına başlayan ve Hınçak Partisi yanlısı bir yayın politikası olan aylık *Asub (Akan Yıldız)* gazetesinin başyazarı Ardaşes Solakyan'dır. Dzovag Kültür Merkezi tarafından çıkarılan ve on beş günde bir yayınlanan *Dzovag(Göl)* isimli gazete 1908-1909 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. 1908-1909 yılları arasında yayın hayatını sürdüren bir diğer Ermenice yayın ise *Goçnag (Çan)* isimli dergidir. Derginin başyazarlığını Apraham Prudyan, Ardeşes Solakyan yapmıştır. 1908 yılında yayın hayatına başlayan mizah dergisi *Godoš (Boynuz)*'un başyazarlığını Haygag Gosoyan yapmaktadır. Öğrenciler tarafından *Griv (Kavga)* isimli derginin yayınlandığı yer Van-Akdamar, yayın yılı ise 1908'dir. Ermeni öğrencilerin 1908 yılında çıkardıkları bir diğer yayın aylık periyotta yayımlanan *Yergunk (Doğum Sancısı)* isimli gazetedir. 1909 ila 1910 yılları arasında yayınlanan ve on beş günlük siyaset, eleştiri ve toplum gazetesi olan *Hortzank (Anaför)*'un editörlüğünü Mefisdofel yapmaktadır. Editörlüğünü Dikran Çituni'nin yaptığı ve tek sayı olarak basılan *Mayreni Mamul (Anadil Basını)* isimli taşra gazetesinin yayın yılı yine 1909 olarak geçmektedir. Genç Hristiyanlar Birliği, Van'da 1909-1910 yılları arasında biri aylık dergi, diğeri ise gazete olmak üzere iki süreli yayının çıkmasına öncülük etmiştir. Bunlardan biri aylık dergi *Ovavis (Vaha)*, diğeri ise aylık edebiyat, bilim, ahlak ve siyaset gazetesi *YKI- Yeridasart Krisdoneagan İngerutyun (Genç Hristiyanlar Birliği)*'dir. Gazetenin imtiyaz sahibi Khugasov Der Harutyunyan, sorumlusu ise İsbirition Jamgoçyan'dır. Başlarda elle çoğaltılan 28 sayfalık gazete, daha sonra hamur baskı basılır; toplamda 11 sayı çıktıktan sonra 1910 yılında yayınına son verir (Mildanoğlu, 2014, s. 84-118).

Aylık bilim ve eğitim dergisi olan *Luys (Işık)*, Van Ermeni Yardımseverler Cemiyeti tarafından çıkarılmıştır. 1913-1914 yılları arasında yayın hayatını sürdüren derginin başyazarı Mikayel Minasyan, sorumlusu ise Arşavir M. Avedağyan'dır. Dergi, milletlerin gelişebilmesi ve ilerlemesi için düşünsel, fiziki, ruhsal ve ahlaki eğitimin önemli olduğuna dikkat çekmiştir. *Luys*'ta bilimsel pedagojik makalelerin yanı sıra dini konuları da ele alınmış, din ve bilim ilişkisine değinen yazılar yayınlanmıştır. Dergi sayfalarında okul, eğitim ve sağlık konularına geniş yer ayrılmıştır (Mildanoğlu, 2014, s. 124). Van'da 1908 ile 1915 yılları arasında Ermenice yayınlanan diğer gazete ve dergiler ise şunlardır: *Arzvoig (Kartalcık)* 1908, *Zartir (Uyan)* 1908, *Gohag (Dev Dalga)* 1909, *Gargud (Dolu)* 1909, *Varak* 1913 (Mildanoğlu, 2014, s. 109-124).

Van'da Misyonerler ve Basın Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Van kentinde göze çarpan önemli unsurlardan biri de yoğun misyonerlik faaliyetleridir. Van'da misyonerlik faaliyetleri özellikle 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki tarihlerde yoğunlaşmıştır. Başta Amerika olmak üzere İngiltere, Fransa ve Almanya kentte yoğun misyonerlik faaliyeti yürütmüştür. Bahsi geçen devletler Van'daki misyonerlik faaliyetlerini başta eğitim olmak üzere, sağlık, siyaset, din ve toplumsal alanlarda icra etmiştir. Kuşkusuz Van'ın imparatorluğun diğer şehirleri gibi kozmopolit bir yapıya sahip olması ve vilayette Ermeni nüfusun büyük bir yekûn teşkil etmesi, Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerin yoğun olarak bu şehirde faaliyet göstermelerinde temel etken olmuştur. Misyonerlerin temel amacı 'azınlıkları korumak' ve onları Protestan ve Katolik mezhebine davet etmek üzerine kurulmuştur. Misyonerler, bu faaliyetlerini

konsolosluklar ve misyonerlik kurumları bünyesinde sürdürmüşlerdir (Aykaç, 2019, s. 186).

Misyonerlik faaliyetlerinde öne çıkan konu başlıklarından biri de basın-yayın hayatıydı. Van'daki misyonerlik faaliyetleri çoğu zaman dış basında haber olmuştur. Misyoner faaliyetlerinin basın-yayın kapsamında ayrılmaz bir parçası da süreli yayınların basımı ve dağıtımı ve satışlarıdır. Genellikle aylık ve haftalık olarak yayımlanan süreli yayınların amacı misyonerlerin faaliyetleri hakkında gerek istasyonlar ve uç-istasyonlara, gerekse bağlı oldukları genel merkezlere düzenli bilgi aktarmak, bir anlamda iki yönlü bir iletişim sağlamaya katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda Van'da Süryanice 'ışık' anlamına gelen İngilizce *The Dove (Güvercin)* adıyla bir gazete yayınlanmıştır (Kocabaşoğlu, 2004, s. 177).

Erken Cumhuriyet Döneminde Van'da Yerel Basın

1915 yılının sonlarından itibaren Van'da basın faaliyetleri tamamen bitmiş ve Cumhuriyet kurulduktan sonra Van'da ilk yerel gazete ancak 1937 yılında yayın hayatına başlayan Yeni Yurd Van olmuştur. M. İhsan Yazman tarafından kurulan gazete bir nevi Van Halkevi'nin yayın organı işlevini görmüştür. 1939 yılında yayın hayatına başlayan bir diğer gazete ise Van gazetesidir. Gazetenin kurucusu İlyas Kitapçı'dır. Yeni Yurd ve Van gazeteleri erken Cumhuriyet döneminde Van yerel basınının temelini oluşturmaktadır. Toplumsal bilincin oluşması ve yaygınlaşması noktasında medya önemli bir konuma sahiptir. Bu amaçla gazeteler yoluyla verilen mesajlar okuyucu kitlesinin ve nihayetinde toplumun geniş kesimlerinin zihinsel dönüşümüne katkı sunmaktadır. Cumhuriyet idaresi de kurguladığı yeni toplum ve tarih bilincini Türkiye toplumunun tüm kesimlerine aktarmak için dönemin iletişim araçlarından mümkün olabilecek en üst düzeyde faydalanmıştır. Bu kitle iletişim araçlarının başında da yaygın ve yerel gazeteler gelmektedir. Bu noktada Erken Cumhuriyet Döneminde Van'da yayın hayatına başlayan yerel gazeteleri, yeni toplumsal konfigürasyonda bir inşa ve ikna aracı olarak kabul etmek gerekir. Aşağıda görüleceği üzere 1930'lu yılların sonlarına doğru yayın hayatlarına başlayan Yeni Yurd Van ve Van gazeteleri yukarıda zikredilen amaçlara uygun olarak yayın politikalarını şekillendirmişlerdir. Her iki gazete de, Cumhuriyet idaresinin amaçladığı toplumsal ve tarihsel bilincin inşa edilmesi ve toplumun geniş kesimlerine duyurulması sürecinde üstlendikleri rolü eksiksiz bir şekilde yerine getirmişlerdir.

Yeni Yurd Van Gazetesi

Yeni Yurd Van gazetesi 21 Temmuz 1937 yılında yayın hayatına başlamış ve Cumhuriyet döneminde Van'da yayınlanan ilk yerel gazete olmuştur. Gazetenin ilk sayısında logonun sağında kurucu olarak M. İhsan Yazman'ın adı verilmiştir. Çarşamba ve Cuma günleri çıkacağı ilan edilen gazete logosunun hemen altında ise 'siyasi halk gazetesidir' ibaresi yer almıştır (Yeni Yurd Van, 21.7.1937, s. 1). Yeni Yurd Van gazetesinin yayın politikasının nasıl olacağı ilk sayıda Atatürk fotoğrafı ile birlikte verilen ve 'Yolumuz' başlığını taşıyan yazıda açık bir şekilde dile getirilmiştir. Yazar adı kullanılmayan yazıda "Yeni Yurd, yüce Önderin pürüzsüz yol ve ışığında her yönden hızla koşarak toplu bir yenilikle ilerlemeye bütün dinçliğiyle çalışacaktır" ifadeleri dikkat çekicidir (Yeni Yurd Van, 21.7.1937, s. 1). İkinci sayfada yer alan 'Halkevinin Yayın Koludur' şeklindeki ibare

gazete ile Van Halkevi arasındaki bağı göstermiştir.³ Gazete kendini Osmanlı'nın son dönemlerinde Van'da yayın yapan Çaldıran isimli gazetenin 'selefi' olarak tanımlamıştır. Birinci sayısının ikinci sayfasında yer alan bir yazıda "Bundan yirmi sene önce Yeni Yurd'un selefi Çaldıran'ın kahramanlığı, o yüksek fedakarlığı ile düşmanlarının hücumunda ve nihayet onların aman bilmeyen pençesinde parçalandı, yandı" denilmiştir (Yeni Yurd Van, 21.7.1937, s. 2).

Yeni Yurd Van Gazetesi, II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yayın hayatına başladığı için daha çok dış haberlerin hâkim olduğu bir gazete olmakla birlikte, yerel ve kentsel sorunlar da gazetenin sayfalarında yer bulmuştur. Dış haberlerin tamamı Anadolu Ajansı imzasıyla yayınlanırken, yerel haberlerin konusunu ise genellikle Van Halkevi faaliyetleri, vilayet makamı tarafından organize edilen etkinlikler, resmi ilanlar oluşturmuştur. Bununla birlikte gazetede Van kentinde milli bayramların nasıl kutlandığı, yapılan konuşmalar ve törenlere geniş yer verilmiştir.

2 Şubat 1939 tarihine denk gelen 197. sayısından itibaren yayın hayatına günlük olarak devam etme kararı alan gazete bu gelişmeyi okuyucularına şu şekilde aktarmıştır:

"Yeni Yurd Van dar bir kadronun çeşitli müşkülleri ile yoğrulmuş bir eser olarak her gün biraz daha ilerleme ve büyümeye çalışacağı gibi çalıştığı muntakanın dar okuyucuları çerçevesinde günün devrimciliğin, devletçiliğin, Cumhuriyet'in iz ve ışıklarında yılmadan yanılmadan daha canlı ve verimli bir bağ ve iyimserlikle öteden beri devam eden yol ve yürüyüşünü bu suretle biraz daha sıklaştırmış ve hızlandırmış olacaktır" (Yeni Yurd Van, 8.2.1939, s. 1).

Ancak gazetenin yayın politikasını bu şekilde açık etmesine ve haber ve köşe yazılarında bunu dikkate almasına rağmen Van Valiliği böyle düşünmemiştir. Van Valiliği'nin Dahiliye Vekaleti'ne gönderdiği '28.7.1938 gün M.İ.U.M. 7507/3-2 sayılı tahrirata karşılıktır' şeklindeki raporda gazetenin kurucusu, çalışanları ve yayın politikası hakkında olumsuz görüş bildirilmiştir. Van Valisi Süheyp Karafakoğlu imzalı raporda şu ifadeler yer verilmiştir:

"Vilayetimizde Yeni Yurt ve Bitlis Vilayetinde Yurt Yolu ve devletten muavenet talebinde bulunan M. İhsan Yazman, esas itibariyle kültürü ve bilgisi noksan bir insandır. Mumaileyh bir müddet başka gazetelerin muhabirlik vazifesini gördükten sonra vilayetimize gelerek 21.7.1937 tarihinde Yeniyurt namı altındaki gazeteyi neşre başlamıştır. Gazetenin kuruluşundan bu güne kadarki neşriyatını tamamen ve fahiş fiyatlarla ilan işlerine tahsis ve inhizar ettirerek halkın gazeteden beklediği istifade gayesini değil, kendi maişetini temin yolunu tuttuğu görülmüştür. Neşriyat işlerindeki elemanları dahi mentakada seviye ve seciye itibariyle düşük tanınmış

³ Boran'a (2018, s. 27) göre böyle bir ibarenin kullanmasının nedeni, gazetenin hem halkevinin-partinin-gücünü almak istemesi hem de yazar kadrosundaki İlyas Kitapçı ve Yakup Kuşçuoğlu gibi önemli simaların aynı zamanda halkevinde aktif isimler olmalarıdır.

kimselerdir. Tahsil ve bilgi bakımından kendisinin ve çalıştırdığı kimselerin, gazetecilik aleminden beklenen her husustaki faydalı neşriyatı yapmaları mümkün olmamakla beraber bazı neşriyatlarıyla halkın nefretini celbetmiştir. Bitlis'teki Yurtyolu gazetesinin birkaç ay evvel tesis etmiş olup bu gazetesinin neşriyat işleri de aynı vaziyettedir. Her iki gazeteden de halkın istifade etmediğini ve edemeyeceğini arz ederim" (CCA, Fon Kodu: 30-10-0-0; Yer No: 85.558.10.).

Van Valiliği'nin özellikle gazetesinin sahibi ve kurucusu M. İhsan Yazman hakkındaki olumsuz görüşlerinin de etkisiyle bir süre sonra Yeni Yurd Van gazetesi el değiştirmiştir. 28 Ağustos 1939 tarihinde gazetesinin sahiplik yapısındaki değişiklik okuyuculara birinci sayfadan bildirilmiştir:

"Yeni Yurd gazetesi bu günden itibaren eski sermayedarlarından ve tahrir heyetinden ayrılarak yeni kisvesine bürünüyor. Gazetemiz 1.9.1939'dan itibaren haftada iki gün Pazartesi ve Perşembe günleri intişar edecektir. Tamamen yeni bir tertip ve düzenle çıkacak olan Yeni Yurd gazetesi yazı, mevzu ve hacim itibari ile sayın okuyucularının arzu ve ihtiyaçlarına cevap vermeye azami gayretle çalışacaktır" (Yeni Yurd Van, 28.8.1939, s. 1).

M. İhsan Yazman'dan sonra gazetesinin yeni sahipleri İlyas Kitapçı ve Haydar Perihan olmuştur. Gazetesinin idari işlerini ise Rıza İşıpek üstlenmiştir. Yeni Yurd Van 1939'da el değiştirdikten sonra haber ve köşe yazıları noktasında daha renkli bir hüviyete kavuşmuştur. Öncesinde özellikle köşe yazılarında sadece kurucu İhsan Yazman'ın ismi yer alırken, imtiyaz sahibinin değişmesinden sonra farklı isimler gazetede yazmaya başlamıştır. Bu köşe yazarlarından en önemlileri Ahmet Kuralkan ve tarih öğretmeni Yakup Kuşuoğlu'dur. Bu iki isim bir süre sonra çıkan Van gazetesinde de uzun yıllar yazılarına devam etmişlerdir. Cumhuriyet idaresinin söylemi ile uygun bir biçimde yayın hayatını sürdüren Yeni Yurd Van, bu rolü özellikle köşe yazıları ile göstermiştir. Bunun yanında Van'daki mahalli sorunların haber ve köşe yazılarında yer alması, kentsel sorunların çözümü için kamuoyu oluşturulması noktasında yerel gazete işlevini de yerine getirmiştir. Yeni Yurd Van gazetesi, 1948 yılında, kendisiyle hemen hemen aynı dönemlerde yayınlanan ve imtiyaz sahiplerinin aynı kişiler olması nedeniyle içerikleri tamamen benzer Van gazetesi ile birleşmiş ve böylece Van basın tarihinin en uzun soluklu gazetesi olan Van Sesi gazetesi yayın hayatına başlamıştır.

Van Gazetesi

Van gazetesi yayın hayatına 6 Temmuz 1939 Perşembe günü başlamıştır. Tabloid boyutta 4 sayfa çıkan, tüm sayfaları siyah beyaz olmasına rağmen gazetesinin en üst köşesinde sayfayı ortalayacak şekilde hazırlanan 'Van' logosu büyük harflerle kırmızı renktedir. Logonun hemen altında 'Cumartesi - Salı - Perşembe Günleri Çıkar, Vilayet Gazetesidir' ibaresi yer almaktadır. Logonun sol tarafında gazetesinin kuruluş yılı, sağ tarafında ise idare yeri ve gazetesinin fiyatıyla birlikte sayı ve yıl ibareleri bulunmaktadır. İkinci sayfanın sağ alt köşesinde ise gazetesinin künyesiyle ilgili daha ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Buna göre; "Umum neşriyat ve yazı işlerini idare eden Vilayet Mektubcusu F.

Tunç Akoğlu'dur. "Gazeteye aid bütün müracaatlar Vilayet Mektupculuğuna, basım işlerine aid müracaat matbaaya yapılır" ibaresi gazetenin içerik olarak tamamen Van Valiliği tarafından hazırlandığını göstermektedir (Van Gazetesi, 6.7.1939, s. 1-2).

Van Gazetesi'nin ilk sayısının birinci sayfasında gazetenin kurulma amacından ve yayın politikasının nasıl olacağından söz edilmiştir. Yazar ismi nakledilmeyen 'Birkaç Söz' başlıklı yazının girişinde öncelikle Van'daki basın hayatı kısaca anlatılmış ve Cumhuriyet kurulduktan sonra bu konudaki eksikliğe vurgu yapılmıştır. Yazıya göre gazetenin mahalli ihtiyaçlar dışında başka amaçları da vardır:

"Mahalli bir ihtiyacı kifayetlenile karşılayacağına emin bulunduğumuz Van gazetesi, şüphe yok ki, yüksek Türk rejiminin bir gazeteden beklenebilecek bütün hizmetlerini derin bir gönül isteğiyle başarmaya uğraşacak, büyük şeflerinin emrinde bir amale tevazuu içinde bütün gayretiyle çalışmakta ölçülmez bir zevk bulacaktır. (...) Memleket münevverlerinin, halkımız için faydalı bulacakları mevzular üzerinde, kendi gazetelerini en tabii bir çalışma yeri olarak seçeceklerine inanıyoruz. Bilhassa Van'ın hususiyetleri, tarihi eser ve hatıraları, kederli ve sevinçli günlerine ait destan ve şarkıları, Çoban türküleri gibi umumi folklorü, ticaret ve iktisad bakımından durumu, toprak ve hayvan mahsulleri memleket münevver gençlerin üzerinde çalışabilecekleri en iyi mevzular arasındadır. (...) Naçiz emeğimizi aziz Türk milletinin yüksek emellerinin tahakkuku yolunda giriştiği çetin ve arasız medeniyet mücadelesine, karşılığı beklenmez bir armağan olarak sunuyoruz"

(Van Gazetesi, 6.7.1939, s. 1).

Yazıdan açık bir şekilde anlaşılacağı üzere gazete, her gün süratle değişen milletler arası hadiseler ve bu hadiselerle alakalı 'millî' ve 'vatani' duruşun halka aktarılması için bir aracı görevi üstlenmiştir. Yerel gazetelerin temel işlevi olan mahalli ihtiyaçları karşılamasının yanında gazetenin bir diğer amacı, 'Yüksek Türk rejiminin bir gazeteden beklenebilecek bütün hizmetlerini derin bir gönül isteğiyle başarmağa uğraşacak' ifadesinde yatmaktadır. Yazının devamında gazetenin, 'Büyük şeflerinin emrinde' olduğu ve 'bir amele tevazuu içinde çalışmaktan ölçülmez bir zevk bulacağı' ifadeleri dikkat çekicidir. Gazete künyesinde de açıkça görüldüğü gibi tamamıyla Valilik tarafından idare edilmesine karşın, yazıda kullanılan dil bu durumla tezat bir söylem oluşturmaktadır. Yazının büyük bir bölümünde, gazete, sanki Valilik tarafından idare edilmemiş izlenimi yaratmakta, bağımsız kişilerin kurduğu gazetenin gönüllü olarak 'millî' ve 'vatani' görevler üstlendiği sonucu çıkmaktadır. Bu bakımından metin kendi içinde çelişkiler de barındırmaktadır. Yazıda açık bir şekilde geçen, '...Vilayet makamı Van adıyla çıkarılacak gazetenin muamele ve hazırlıklarını ikmal etmiş ve bugün tatbikat sahasına geçmiştir' ibaresi ile gazetenin künyesinde yer alan 'Umum neşriyat ve yazı işlerini idare eden Vilayet Mektupcusu F. Tunç Akoğlu' ibaresi yukarıda sözü edilen tezatlığı ortaya koymaktadır.

30 Ağustos 1941 yılına kadar içeriği tamamen Valilik denetiminde hazırlanan Van Gazetesi, valilik makamının gazeteden elini çekmesiyle bu tarihten itibaren göreceli

bağımsız bir hüviyete kavuşmuştur. Haftalık olarak yayınlanmaya başlanan gazetenin el değiştirmesi 30 Ağustos 1941 tarihli sayının birinci sayfasında şu şekilde duyurulmuştur:

“İmtiyazı vilayet uhdesinde bulunan Van gazetesinin on senelik mülkiyeti ile birlikte neşri hakkı bize verilmiştir. İlk nüshasının 30 Ağustos bayramına tesadüfünü bir uğur sayarak, bu hakkımızı bugünden itibaren istimale başlıyoruz. Şimdilik haftada bir defa çıkacak olan gazetemiz, yurdumuzun yüksek menfaatleri ile beraber halkımızın bir gazeteden bekleyebileceği hizmet ve faydaları da temine çalışmak azmindedir” (Van Gazetesi, 30.8.1941, s. 1).

Van Valiliğinin gazete yönetimini sivil kişilere devretmesi üzerine gazete künyesinde de bu yönde bir değişikliğe gidilmiştir. Önceki dönemde logonun hemen altında yer alan ‘Vilayet Gazetesidir’ ibaresi çıkarılmış, bunun yerine ‘Haftalık Siyasi Halk Gazetesi’ ifadesi kullanılmıştır. Van gazetesinin bu yeni döneminde imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü Naci Yenialtay, idare işleri müdürü ise İlyas Kitapçı’dır. Haydar Perihan ise idare şefi olarak zikredilmiştir (Van Gazetesi, 30.8.1941, s. 1).

Van gazetesinin sayfalarında yer alan haber, köşe yazısı, okuyucu mektupları, şiir ve fotoğraf gibi donatılarda resmi ideolojiye uygun, hatta resmi ideolojiyi pekiştirme amacı güden bir dil kullanıldığı açık olarak kendini göstermektedir.

Van Halkevi faaliyetleri tıpkı Yeni Yurd Van gazetesinde olduğu gibi Van gazetesinin sayfalarında da geniş yer bulmuştur. Bununla birlikte kentsel sorunlar, ekonomi, eğitim ve sağlık alanında yaşanan sorunlar, istekler veya eksikliklere yer verilmiştir. Gazete sayfalarına yansıyan bilgilere göre Van, Cumhuriyet idaresinin kurulmasının üzerinden yirmi yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen, hala Birinci Dünya Savaşında uğradığı yıkımın etkilerini ve bunun neden olduğu birçok alandaki sıkıntıları aşamamıştır. İkinci Dünya Savaşı’na denk gelen bu yıllarda ülke genelinde yaşananlara paralel olarak, Van gazetesine göre şehir; ekonomik anlamda bir darboğazdan geçmektedir. Bu ekonomik buhran dönemi nedeniyle kentsel sorunlara ilişkin çalışmalar kimi zaman yarıda kalmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarihin en erken dönemlerinden bu yana çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış olan Van, bu özelliğiyle önemini her zaman korumuştur. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü kozmopolit bir demografik yapıya sahip olan Van’da basın faaliyetleri de bu çerçevede şekillenmiştir. Ardzvi Vasburagan ile 1858’de başlayan Van’da basın faaliyetleri; Van, Çaldıran gibi Türkçe ve çok sayıda Ermenice gazete ve derginin yayınlanması Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar aralıksız sürmüştür. Van vilayet gazetesi Van’da Türkçe dilinde yayınlanan ilk gazete olarak karşımıza çıkmaktadır. Çaldıran gazetesi ise Birinci Dünya Savaşı’na gidilen süreçte özellikle Müslüman tebaanın sesi olmuş ve devlet tarafından düzenli aralıklarla desteklenmiştir. Her ne kadar bu yıllarda çıkan gazeteler dönemin konjonktürüne uygun olarak propaganda görevi üstlenmişlerse de aynı zamanda yerel basın işlevlerini de yerine getirmişlerdir. Gazete ve dergi sayfalarında yer alan hava durum raporları, toplumsal

yapıyla ilgili eleştiriler; eğitim, ekonomi, tarım, ticaret ve sağlıkla ilgili haberler bu işlevleri işaret etmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Van'da özellikle Ermenice yayınlanan gazete ve dergilerin Ermeni milli bilinci ve kimliğinin inşa edilmesine katkı sunacak şekilde yayın yapmışlardır. Ancak bu yayınların siyasi propaganda amacı gütmemiştir. Örneğin 1908 yılında yayın hayatına başlayan Godoş bir mizah dergisi, 1906 ila 1909 yılları arasında yayın hayatını sürdüren Nor Serunt (Yeni Nesil) ise edebiyat ve bilim dergisidir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Rusların şehri işgaliyle girilen sancılı dönemin devamında gelen yıkım, Van kentinin savaştan önceki renkli fotoğrafının birçok parçası gibi gazete ve dergileri de şehrin enkazına gömmüştür.

Van'da yeniden yerel gazetelerin gün yüzüne çıkması ancak 1937 yılında gerçekleşebilmiştir. Neredeyse 24 yıllık bir süreyi kapsayan bu dönemde Van'da herhangi bir yerel gazetenin yayınlanmamış olması o dönemle ilgili bir bellek yitimine de neden olmaktadır. Yerel gazeteler, kurulma amaçları ne olursa olsun, çıkarıldıkları yöreye ilgili çok sayıda bilgi içermektedir. Van'da 1915'ten 1937 yılına kadar hiçbir yerel gazetenin veya derginin olmayışı bu dönemle ilgili Van'ın kentsel yapısı, ekonomik ve sosyal durumu hakkında sağlıklı bilgi edinilmesini güçleştirmektedir. Cumhuriyet döneminde Van'ın ilk gazeteleri olan Yeni Yurd Van ve Van gazeteleri her ne kadar resmi devlet söyleminin dışına çıkmamışlarsa da Van kentinde yerel basın kültürünün oluşmasında önemli roller üstlenmişlerdir. İki gazetenin açtığı yol, özellikle 1950'li yıllardan sonra çok sayıda yerel gazete ve dergiye öncülük etmiştir. Bugün Van'da çok sayıda günlük gazete, haftalık ve aylık dergi ile onlarca internet sitesi yerel anlamda habercilik yapıyorsa bunda elbette ki Van yerel basınının temellerini oluşturan ilk örneklerin payı büyüktür.

Yazar Katkıları/ Author Contributions

Çalışmanın Tasarlanması | Design of Study: ES (%40), VB (%30), ÖA (%30)

Veri Toplanması | Data Acquisition: ES (%40), VB (%30), ÖA (%30)

Veri Analizi | Data Analysis: ES (%40), VB (%30), ÖA (%30)

Makalenin Yazımı | Writing up: ES (%40), VB (%30), ÖA (%30)

Makale Gönderimi ve Revizyonu | Submission and Revision: ES (%40), VB (%30), ÖA (%30)

Finansman/ Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. | The authors declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. | The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynakça / Reference

- Arvas, T. Z. (2018). Sultan II. Abdulhamit Döneminde Van Vilayeti (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı). Van: Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı.
- Atalay, T. (2007). Yerel Eğitim Tarihi Kaynağı Olarak Diyarbakir Vilayet Gazetesi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(48), 135-151.
- Aykaç, Z. (2019). İmparatorluğunu Çöküş Döneminde Van: Van'da Misyonerler ve Konsolosluklar. Ercan Çağlayan (ed.), Dünyada Van içinde (s. 259-279). İstanbul: İletişim Yayınları
- Boran, Z. (2018). Yerel Basın Çalışmalarına Bir Örnek: Yeni Yurd Van Gazetesi (1937-1948). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bucikanyan, A. H. (2020, Mayıs 21). Van Bölgesi - Halk Hekimliği. Kasım 11, 2021 tarihinde Huşamadyan: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/van-vilayeti/van-kaza/yerel-ozellikler/halk-hekimligi.html> adresinden alındı
- Kardaş, A. (2013). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi'nde Van'da Basın: (1908-1915). Turkish Studies, 8(13), 1189-1204.
- Kocabaşoğlu, U. (2004). Yoktur Zulme Rızamız. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Mildanoğlu, Z. (2014). Ermenice Süreli Yayınlar: 1794-2000. İstanbul: Aras Yayınları.
- Mildanoğlu, Z., & Dağhoğlu, E. C. (2014, Ocak 11). Osmanlı Ermenilerini Birleştiren Yayın: Patrik Khrimyanın Ardzvi Vasburagan Gazetesi. Kasım 11, 2021 tarihinde Agos Gazetesi Web Sitesi: <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/8366/osmanli-ermenilerini-birlestiren-yayin-patrik-khrimyanin-ardzvi-vaspuragan-gazetesi> adresinden alındı
- Minassian, A. T. (2016). 20. Yüzyılın Başında Van. R. G. Hovannisian (ed.), Tarihi Kentler ve Ermeniler içinde(s. 193-217). İstanbul: Aras Yayınları.
- Minassian, A. T. (2016). Van 1915. R. G. Hovannisian (ed.), Tarihi Kentler ve Ermeniler içinde (s. 233-273). İstanbul: Aras Yayınları.
- Öğün, T. (2001). Van'da Ermeni Komiteleri ve Faaliyetleri. Türk Kültürü(462), 590-606.
- Özşavlı, H. (2008). Ermeni Araştırmalarında İhmal Edilen Kaynaklar: Ermenice Hatıratlar, Süreli Yayınlar ve Diğer Eserler. Belleten, 82(295), 1047-1076.
- Peroomian, R. (2016). Van Taşra Edebiyatının Mirası. R. G. Hovannisian (ed.), Tarihi Kentler ve Ermeniler içinde (s. 151-173). İstanbul: Aras Yayınları.
- Sarı, E. (2019). Yerel Basında Ulus İnşası: Van Gazetesi Örneği. Ercan Çağlayan (ed.), Dünyada Van içinde (s. 259-279). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tetik, A., Gürler, M., & Aksu, Ç. (2008). Ermeni Komitelerinin Amaçları: Meşrutiyet'in İlanında Önce ve Sonra. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Varlık, B. (1990). Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I (s. 99-102). içinde İstanbul: İletişim.

Vural, A. M. (1996). Kitle İletişim Aracı Olarak Yerel Basın. Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, 2(12), 1053-1067.

1. Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

- BOA, BEO. D. No: 374 G. No: 28044-2

BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalem-i (MF-MKT)

- BOA, MF. MKT. D. No: 85, G. No: 7
- BOA, MF.MKT. D. No: 193 G. No: 39

BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Dairesi

- BOA. Y. MTV. D. No: 38, G. No: 101

BOA, Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (DH-KMS)

- BOA, DH-KMS. D. No: 22, G. No: 9
- BOA, DH-KMS. D. No: 23, G. No: 54

BOA. Dâhiliye Nezareti Şifre Kalem-i (DH-ŞFR)

- BOA, DH.ŞFR. D. No: 41, G. No: 29
- BOA, DH.ŞFR. D. No: 41, G. No: 197
- BOA, DH.ŞFR. D. No: 46, G. No: 82
- BOA, DH.ŞFR. D. No: 46, G. No: 286

BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi (DH.İD)

- BOA, DH.İD. D. No: 26, G. No: 82.01
- BOA, DH.İD. D. No: 26, G. No: 82.02
- BOA, DH.İD. D. No: 26, G. No: 82.03
- BOA, DH.İD. D. No: 26, G. No: 82.04

BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube (DH-EUM.2.Şb)

- BOA, DH-EUM.2.Şb. D. No: 6, G. No: 51.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü

- Fon Kodu: 30-10-0-0; Yer No: 85.558.10

2. Gazeteler

Van Gazetesi, 22 Teşrîn-i sâni 1309/ Cemâziye'l-evvel 1311 / 4 Aralık 1893

Van Gazetesi, 10 Recep 1317/ 13 Kasım 1899

Van Gazetesi, 6 Temmuz 1939

Van Gazetesi, 30 Ağustos 1941

Yeni Yurd Van Gazetesi: 21 Temmuz 1937

Yeni Yurd Van Gazetesi, 2 Şubat 1939

Yeni Yurd Van Gazetesi, 28 Ağustos 1939

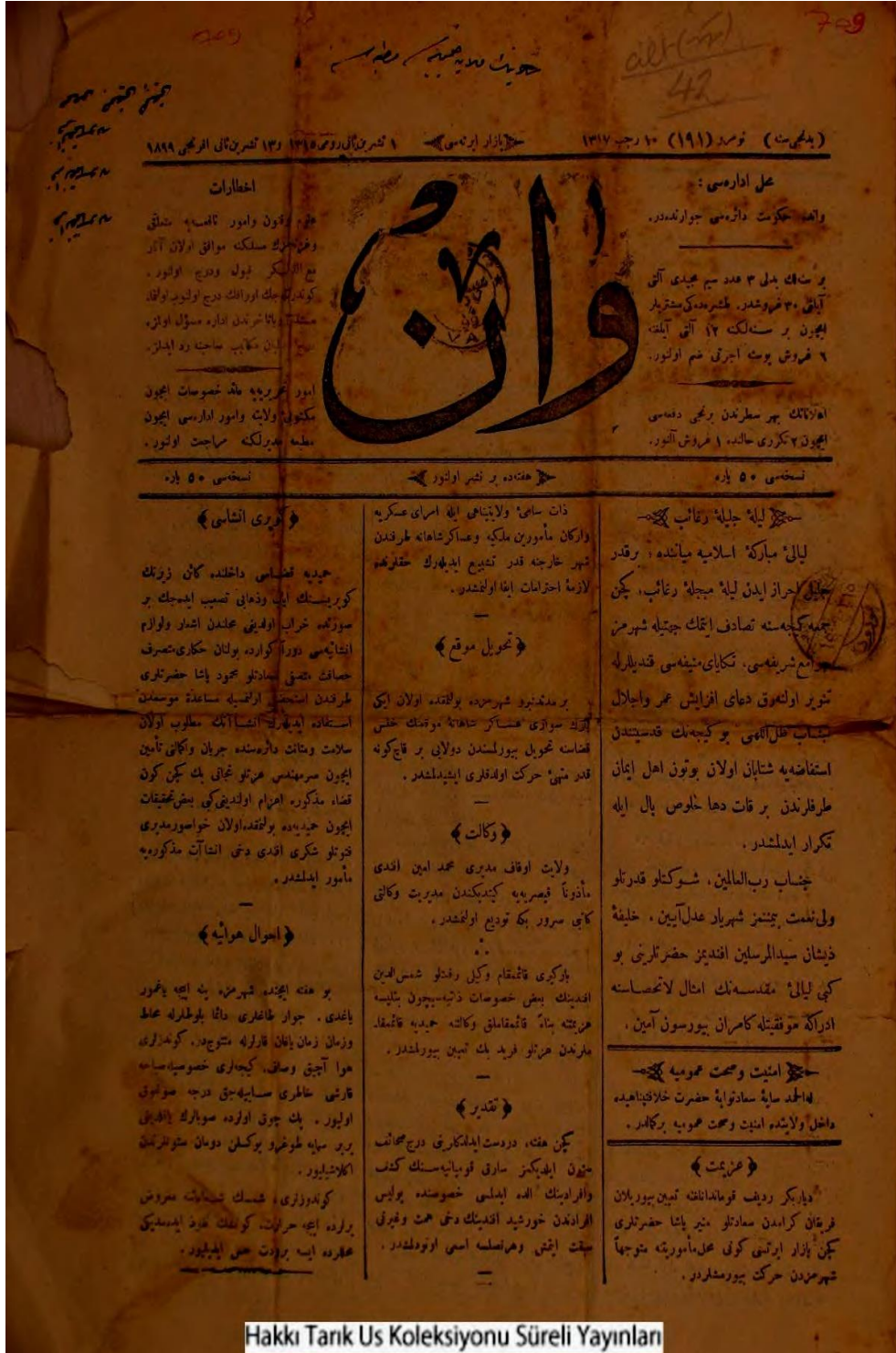
Ekler

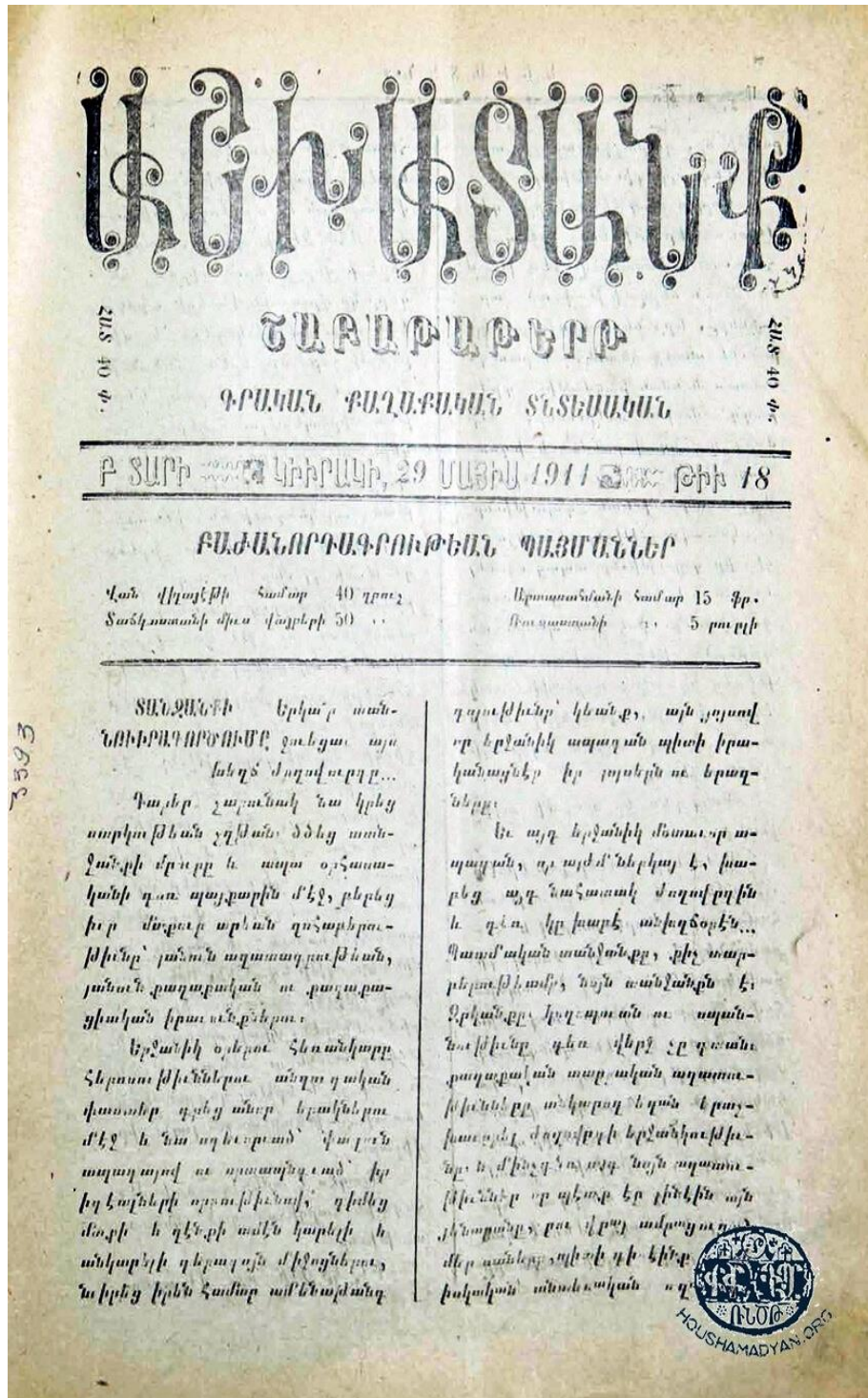
Ek-1: Ardvi Vasburagan'ın Ekim 1859'da çıkan 10.sayısı

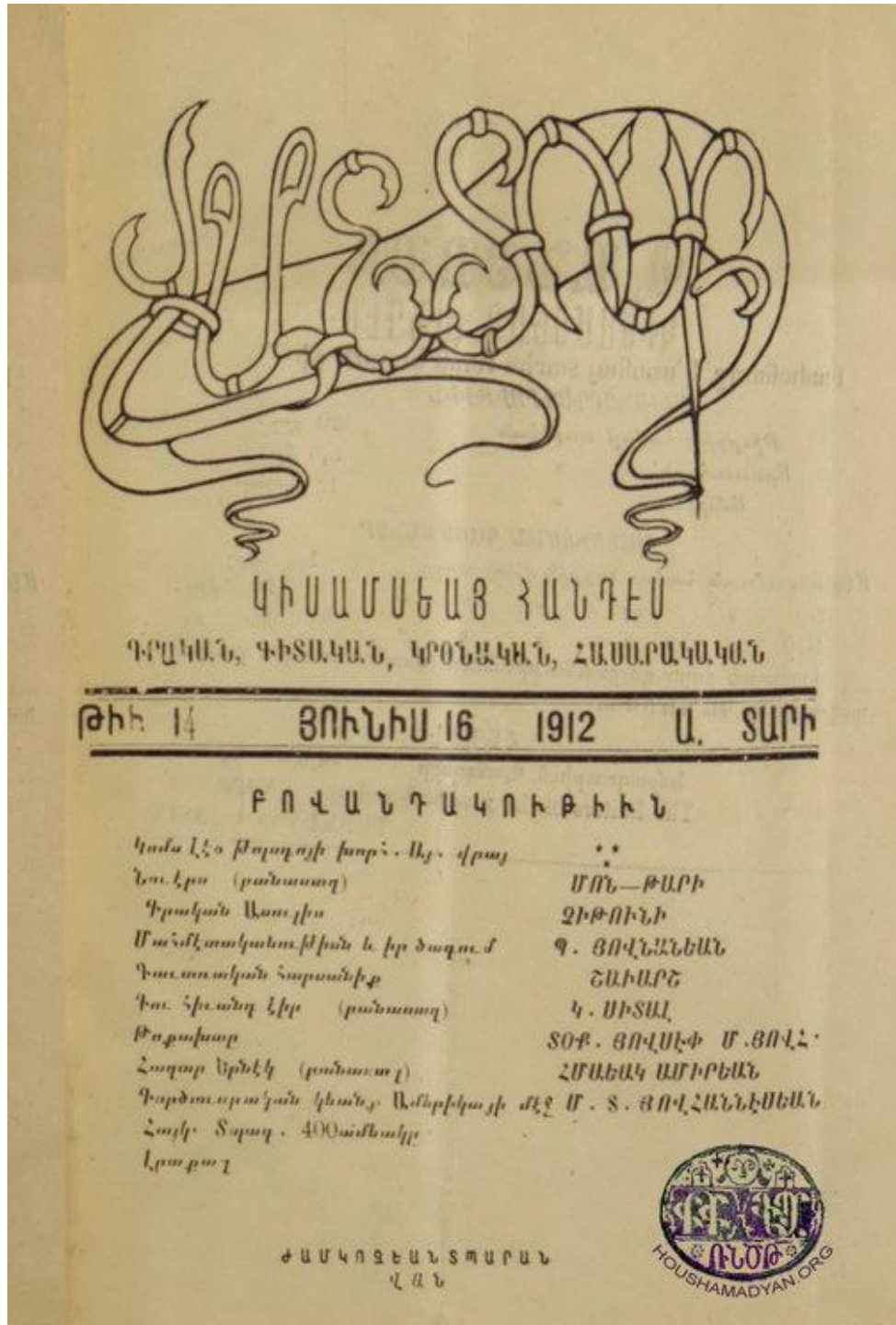
EK-2: 4 Aralık 1893 tarihli Van Vilayet Gazetesinin 1. Sayısı

EK-3: 13 Kasım 1899 Van Vilayet Gazetesi'nin 191. Sayısı

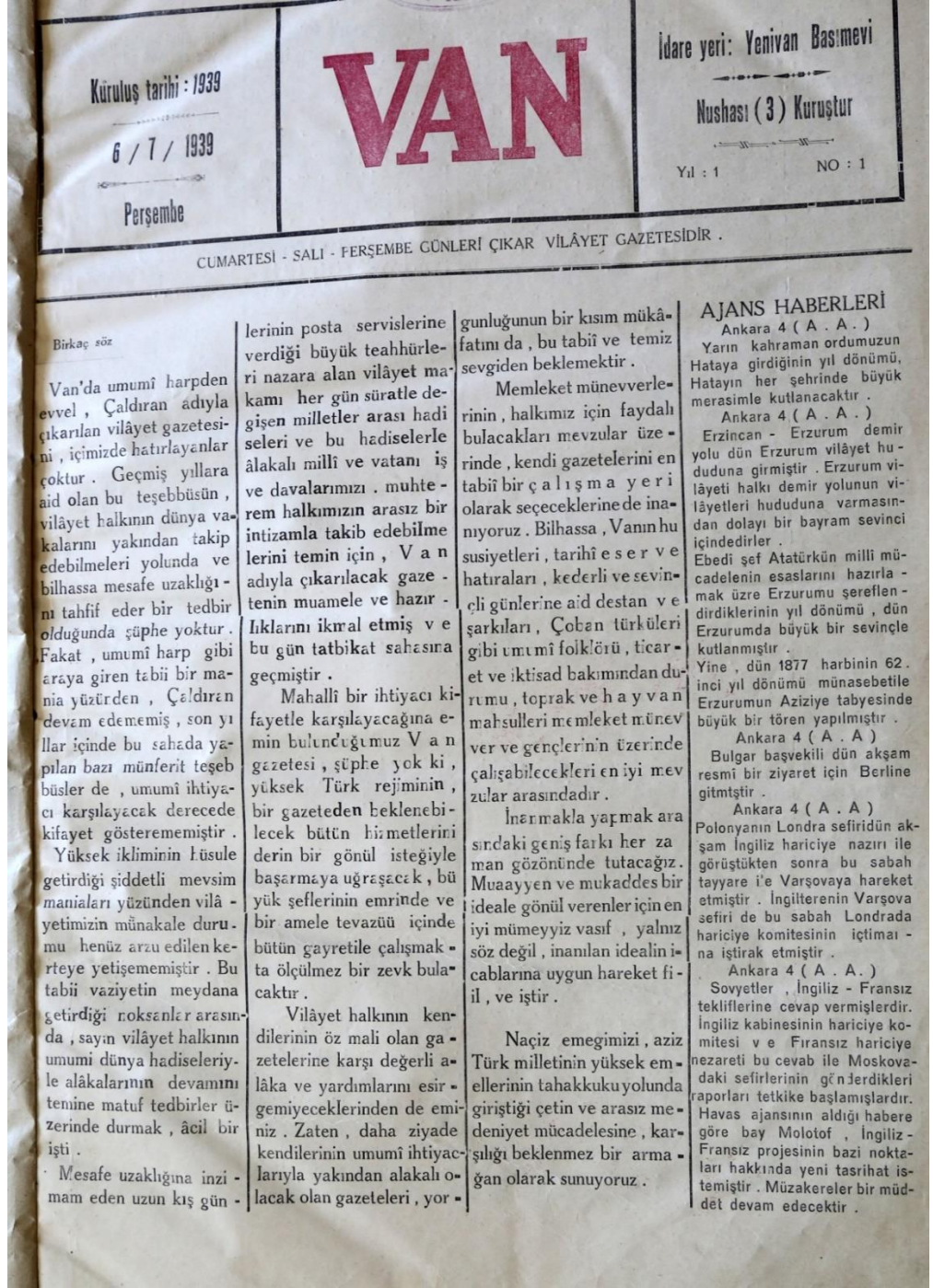
EK-4: Aşkhadank gazetesinin 29 Mayıs 1911 tarihli 18. Sayısı

EK-5: Van-Dosb gazetesinin 16 Haziran 1912 tarihli Sayısı

EK-6: Yeni Yurd Van gazetesinin 21 Temmuz 1937 tarihli 1. Sayısı

EK-7: Van gazetesinin 6 Temmuz 1939 tarihli 1.Sayısı